

Archeologisch onderzoek in een uithoek van de stad: Oudenaarde - De Ham

R. Pede & S. Klinkenborg

Resultaten van het archeologisch onderzoek gedurende maart-augustus 2008

Colofon

Onuitgegeven rapport © 2010

Opdrachtgever : Stad Oudenaarde

Uitvoering : Stad Oudenaarde, Ename Expertisecentrum vzw

Projectarcheologen : Sigrid Klinkenborg & Ruben Pedé

Wetenschappelijke begeleiding : Vera Ameels (VIOE)

Afbeelding voorblad: zicht op De Ham zoals weergegeven op de maquette van Nézot

© Stad Oudenaarde

Inhoud

Technische fiche	4
Voorwoord	5
Inleiding	6
Situering	7
Geografisch en bodemkundig:	7
Historisch:	10
Doelstellingen	12
Methodologie	13
Terreinwerk:	13
Verwerking:	15
Publiekswerking:	16
Resultaten	17
Zone I:	17
Stadsmuur en stadsgracht (westelijk deel zone I):	17
Peteghemhuus en Apostolinnenklooster:	22
Zone II:	28
Het Walleken:	28
Conclusie	36
Bibliografie	38

Technische fiche

Opgraving x	Prospectie
Vergunningsnummer:	2008/19
Datum aanvraag:	21/02/2008 (aangepaste versie)
Naam aanvrager:	Ruben Pede
Naam site:	Oudenaarde-De Ham

Voorwoord

Dit rapport is een verslag van de resultaten van het archeologisch onderzoek te Oudenaarde-De Ham in 2008. Een groot aantal mensen en diensten hebben hun steentje bijgedragen aan dit project. In de eerste plaats het stadsbestuur van Oudenaarde dat als bouwheer zijn verantwoordelijkheid opnam en een projectteam van twee archeologen en twee technisch assistenten in dienst nam. Verder leverde de stad Oudenaarde ook logistieke ondersteuning. In het bijzonder bedanken we Jan De Clippel (stadsingenieur) voor de vlotte samenwerking in het algemeen. Ook vanwege de stad Oudenaarde hielp Pieter-Jan Lachaert (stadsarchivaris) ons om alle vondsten in een breder historisch kader te plaatsen. Voor de wetenschappelijke begeleiding en advies bij het terreinwerk konden we rekenen op de hulp van Vera Ameels (VIOE), Koen De Groote (VIOE) en Nancy Lemay (Agentschap R-O Vlaanderen). Het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting, specifiek Eva Roels en Elise Martens, stond in voor de administratieve en logistieke ondersteuning. Voorts willen we ook onze technisch assistenten Robbie Pieters en Kenny Moeyaerts bedanken voor de toffe samenwerking. Ook Evelien Taelman en Jean-Pierre Parent mogen hier niet ontbreken, zij kwamen vrijwillig een hand(je) toesteken. Tenslotte konden we in de vakantieperiodes ook rekenen op de hulp van vele studenten namelijk Annelies Maenhout, Barbara Devleminck, Bert Mestdagh, Eileen De Vos, Evelien Van der Straeten, Fien Moerman, Liesje Decorte, Maxime Poulain, Natascha Derweduwen, Nele Heynssens, Sebastien Van Wetter, Stefanie Haesebeyt, Tine Van Denhaute en Virginie Alfred. In niet altijd even makkelijke omstandigheden zetten zij hun eerste stappen in het archeologisch veldwerk.

Inleiding

Door een recente wijziging in de gewestplannen vormde men De Ham, net ten zuiden van de huidige stadskern van Oudenaarde, om tot een stedelijk ontwikkelingsgebied. Dit kadert in een reeks stadvernieuwingsprojecten van het stadsbestuur van Oudenaarde. Het algemene plan bestaat erin om De Ham opnieuw nauwer aan te sluiten bij het historisch stadscentrum. De herinrichting van deze hele zone met appartementsgebouw, sociale woningen en ondergrondse parkeergarage, zal het potentieel interessante bodemarchief van De Ham verstoren.

Om de archeologische waarde van De Ham voor de start van de bouwwerkzaamheden te evalueren, voerde de stad Oudenaarde, in samenwerking met het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting, in oktober 2007 een archeologisch vooronderzoek uit. Hierbij kwamen twee zones aan het licht die op advies van het Agentschap R-O Vlaanderen verder archeologisch onderzocht dienden te worden.

Van 3 maart tot 31 augustus 2008¹ vond het eigenlijk archeologisch vervolgonderzoek plaats aan De Ham. In samenwerking met het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting startte het archeologisch project, gefinancierd door de stad Oudenaarde.

Het voorliggende rapport heeft dan ook als bedoeling om op een wetenschappelijke manier de resultaten van dit archeologisch onderzoek weer te geven. Ten eerste is er een algemene situering van het project, op ruimtelijk, bodemkundig en historisch vlak. Daarna komen de doelstellingen aan bod, evenals de gehanteerde methodiek. Naderhand volgt de beschrijving en interpretatie van de aangetroffen sporen, geïllustreerd met de nodige plannen en foto's. Dit is nog eens opgedeeld in twee verschillende hoofdstukken, beide zones worden dus afzonderlijk besproken. Tenslotte volgt een algemene conclusie.

¹ Aangezien het terreinwerk 6 maanden in beslag nam, was er slechts 1,5 week ter beschikking voor de basisverwerking.

Situering

Geografisch en bodemkundig:

De stad Oudenaarde is gelegen in de zuidwestelijke hoek van de provincie Oost-vlaanderen (figuur 1). Langs de westelijke zijde grenst Oudenaarde aan Wortegem-Petegem, in het noorden aan Kruishoutem en Zingem, in het oosten aan Zwalm en Horebeke en in het zuiden aan Maarkedal en Kluisbergen. Sinds een aantal fusies in de periode 1964-1977 maken de gemeentes Bevere, Edelare, Eine, Ename, Heurne, Leupegem, Mater, Melden, Mullem, Nedere name, Volkegem en Welden deel uit van de fusiegemeente Oudenaarde. De stad telt 29050 inwoners en heeft een oppervlakte van 68,06 km².

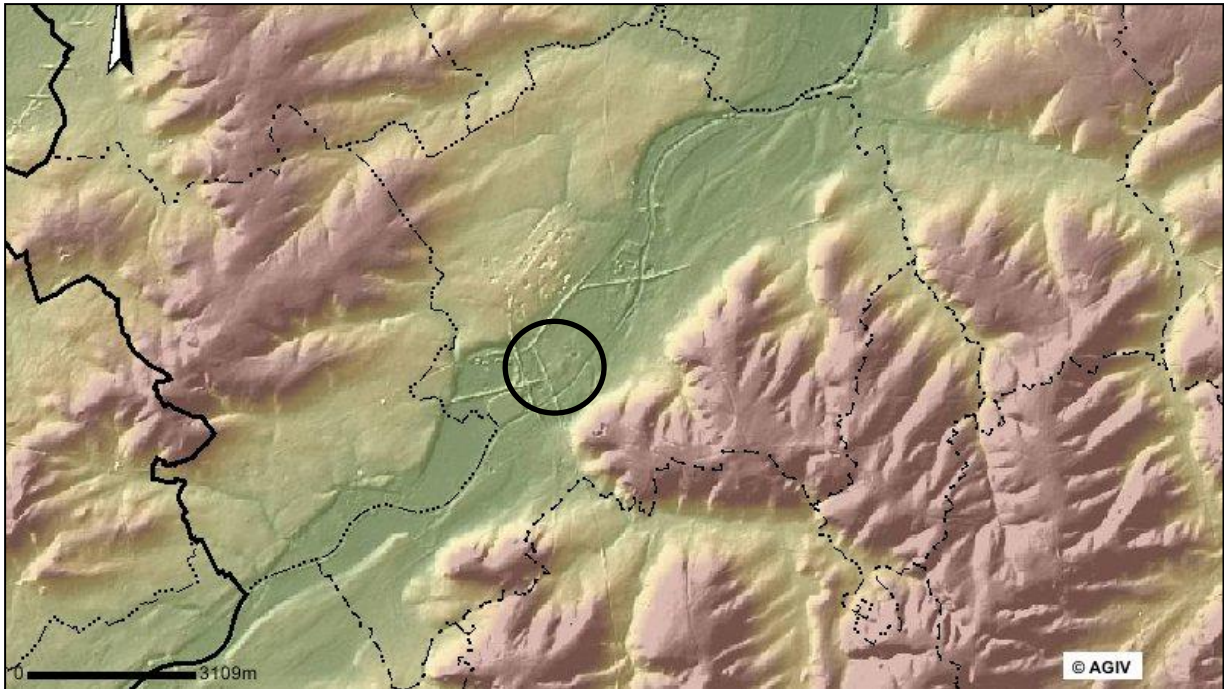
Figuur 1 situering Oudenaarde

Figuur 2 situering De Ham

De Ham (Afdeling 1, blad C, percelen 4, 5, 6, 7, 8, 9, 14 en 15) bevindt zich op de westelijke oever van de Schelde en ligt net ten zuidwesten van het huidige stadscentrum (figuur 2). Het gaat om een 4ha groot terrein dat grotendeels onbebouwd is. Tot voor kort was een deel van De Ham in gebruik als parking. Langs de noordelijke zijde (Smallendam) bevonden zich enkele kleine arbeidershuisjes, centraal was een groene zone aanwezig waarvan nog een klein deel (verwilderd) bebost was. Langs de westelijke zijde is de Ham begrensd door de M. Casteleinstraat en de spoorlijn. De Smallendam, die de vroegere Scheldebbedding

aangeeft, vormt de noordelijke/oostelijke grens en de huidige Scheldeloop is de zuidelijke grens.

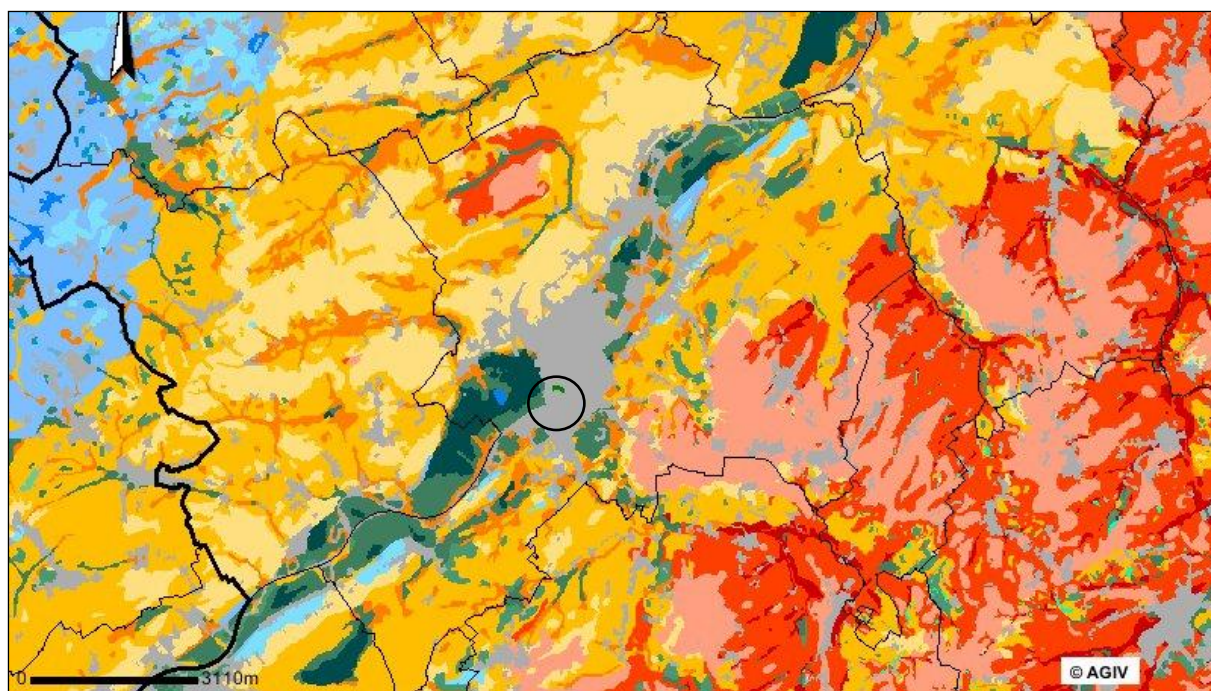

Figuur 3 digitaal hoogtemodel van het centrum van Oudenaarde (AGIV)

Op de bodemkaart staat het centrum van Oudenaarde gekarteerd als bebouwde zone (figuur 4). De oevergebieden van de Schelde - waartoe ook De Ham behoort - variëren van bodemtype Eepy (sterk gleyige kleibodem zonder profiel) tot Ufp (zeer sterk gleyige zware kleibodem zonder profiel)². Eerder archeologisch onderzoek toonde reeds aan dat het stadscentrum van Oudenaarde op een kleine zandige opduiking langs de Schelde ligt³ (figuur 3), gaande van een natte tot matig natte zandleembodem. De Ham grenst echter meteen aan de Schelde en is een typische alluviale context. Alle aangetroffen archeologische sporen waren uitgegraven in lemige/kleiige, alluviale pakketten.

² Voor een uitgebreid bodemkundig verslag over De Ham: Bats & Crombé 2007.

³ De Grootte & Lemay 1996.

Figuur 4 centrum van Oudenaarde op de bodemkaart (AGIV)

Historisch:

Vandaag situeert De Ham zich op de westelijke oever van de Schelde. Tot de jaren '70 van de vorige eeuw was dit echter volledig anders. Het recht trekken van de Schelde in deze periode zorgde ervoor dat het terrein op de oostelijke oever van de Schelde in een totaal gewijzigde situatie t.o.v. de rest van de stad kwam te liggen.

Op basis van verschillende historische en iconografische bronnen kon de geschiedenis van De Ham vanaf de late middeleeuwen vrij nauwkeurig gereconstrueerd worden⁴. Na de oprichting van Oudenaarde in de 10e eeuw op de westelijke oever van de Schelde, stichtte men een eeuw later aan de overzijde de stad Pamele, waartoe ook De Ham behoorde. Vanaf de 16e eeuw vormden Oudenaarde en Pamele echter één stad. Verschillende kadasterkaarten tonen aan dat De Ham nooit een intense bebouwing heeft gekend en steeds een open karakter heeft behouden, wat tot op heden nog altijd het geval is.

Figuur 5 De Ham op de maquette van Nézot

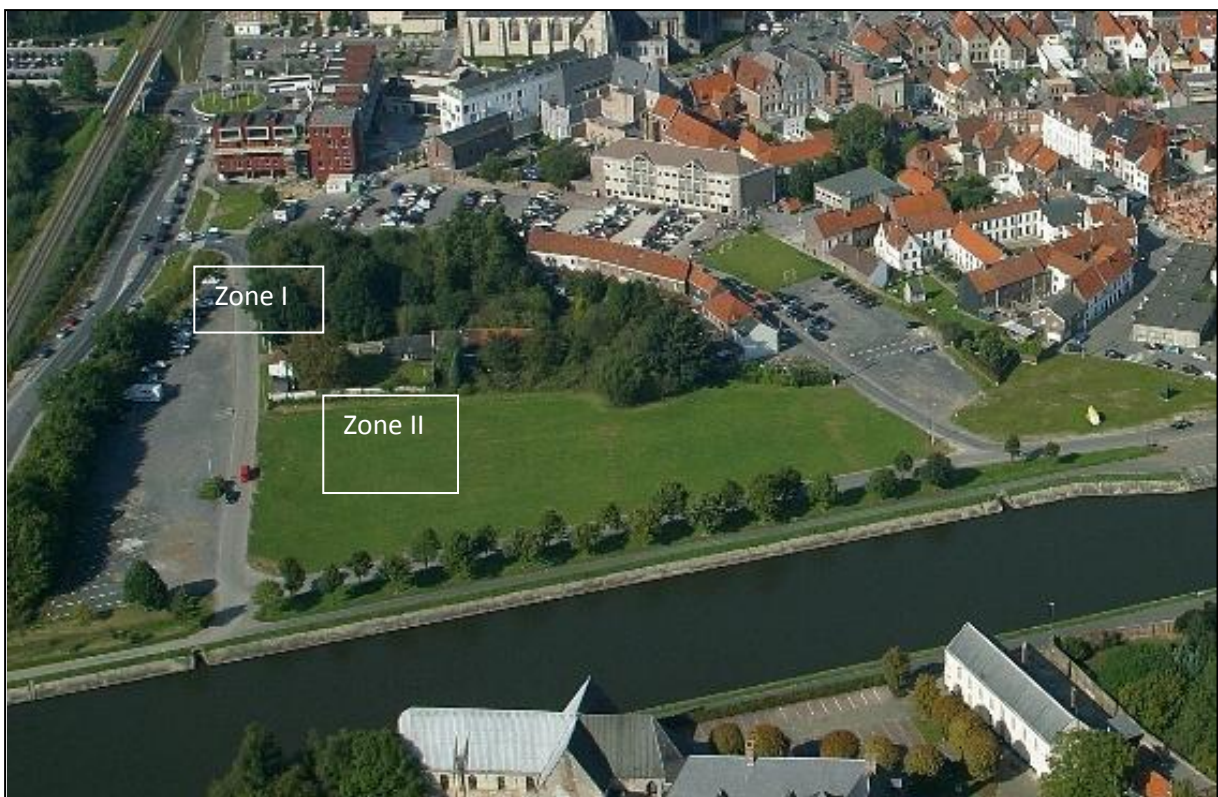
Vooral de maquette van Nézot (1746) geeft een mooi beeld van het toenmalige uitzicht van De Ham (figuur 5). Langs de Schelde bevinden zich enkele eenvoudige huisjes maar vooral een drietal grotere domeinen springen in het oog. In de zuidwestelijke hoek bevindt zich een windmolen, in 1384 opgericht door de Heer van Schorisse. Deze schonk de molen aan het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal. Net ten oosten daarvan ligt een groot vierkant domein voorzien van een gracht en een wal. Aan de westelijke zijde bevindt zich een gebouw en een toegang. De schaarse bronnen omtrent dit landgoed vermelden “*thuus ende erfve ghenaeemt het Walleken, west de wintmeulen, zuut de Meulenstraetken*”. De eerste vermelding van dit

⁴ Voor een uitgebreid historisch verslag van De Ham: De Gryse & Klinkenberg 2007, pp. 2-6.

domein dateert uit het begin van de 17^e eeuw. Helemaal in de noordwestelijke hoek van het terrein ligt een vrij monumentaal, L-vormig gebouw binnen een ommuurd gebied. Het gaat om het klooster van de Zusters Apostolinnen. Op deze plaats bevond zich reeds vanaf de late 15^e eeuw een refuge van de abdij van Petegem (*“thuus ende erfve jehens de Schelde. Noord, west de strate ende de brugghe ter Meerschpoorten. Anclevende d'Abdesse ende tClooster van Peteghem. Ghenaempt tPetegemhuus”*). Vermoedelijk namen de Zusters Apostolinnen in 1716 hun intrek in dit bestaand gebouw en bouwden van daaruit het domein verder uit tot deze pseudo-religieuze gemeenschap in 1797 onder de Fransen werd opgeheven.

Doelstellingen

Dankzij de positieve resultaten van het proefseuvenonderzoek werden twee zones geselecteerd die voor verder (vlakdekkend) onderzoek in aanmerking kwamen⁵. De eerste zone (zone I) bevindt zich in de noordwestelijke hoek van De Ham, op de hoek van de M. Casteleinstraat en de Smallendam (figuur 6). In deze zone waren de restanten van het Apostolinnenklooster en mogelijk het Peteghemhuis te verwachten. Het archeologisch vooronderzoek bracht hier heel wat muurresten aan het licht maar het verband en de datering van deze sporen bleek niet geheel duidelijk. De tweede zone (zone II) situeert zich ongeveer centraal op De Ham, ter hoogte van het ‘Walleken’ (figuur 6). Tijdens het proefseuvenonderzoek stelde men er de aanwezigheid vast van een domein voorzien van een gracht, namelijk het ‘Walleken’. Door de moeilijke omstandigheden kon deze gracht en de bijhorende sporen niet in detail onderzocht worden.

Figuur 6 situering zones

⁵ De Gryse & Klinkenborg 2007.

Methodologie

Terreinwerk:

Gezien de slechte weersomstandigheden en de hoge stand van de grondwatertafel startte het archeologisch onderzoek in zone I. Deze zone lag verder van de Schelde en ook iets hoger dan zone II. Door het soms zeer slechte weer, de nabijheid van de Schelde en de slecht gedraineerde ondergrond kampten we regelmatig met wateroverlast. Zelfs het machinaal wegpompen kon de overvloedige watertoevoer amper opvangen (figuur 7-8). Hierdoor konden sommige sporen in zeer moeilijke omstandigheden en slechts gedeeltelijk onderzocht worden.

Figuur 7 wateroverlast in zone I

Qua methodiek verliep het onderzoek in beide zones vrij gelijkaardig. De verstoorde lagen en puinpakketten werden machinaal verwijderd en buiten het opgravingsareaal opgestapeld waardoor het mogelijk was om beide zones in één keer open te leggen. Daarna volgde het vrijleggen van de vele muurresten, vloeren en grondsporen. Deze werden uitvoerig digitaal gefotografeerd met fotobord, noordpijl en schaal aanduiding. In samenwerking met de brandweerdienst van de stad Oudenaarde konden we enkele algemene overzichtsfoto's maken van beide zones. De sporen in het grondvlak tekenden we in met behulp van een total station/gps-toestel in samenwerking met Jan De Clippel (stad Oudenaarde). In zone II werd

Figuur 8 wateroverlast zone II

enkel een meetsysteem op voornoemde manier uitgezet. Hier kozen we ervoor om de sporen manueel in te tekenen gezien de complexe situatie van muurresten en grondsporen. Alle sporen kregen een nummer per aangelegd grondvlak. Gezien de specifieke omstandigheden konden we geen nummering van jong naar oud of omgekeerd toepassen⁶. Alle detailhoogtemetingen gebeurden aan de hand van het geodetisch punt dat zich aan de oostelijke muur van het huidige stadhuis bevindt. In functie van de aard en locatie van de sporen en de stratigrafie werden vervolgens coupes en profielen gemaakt. Het fotograferen ervan gebeurde opnieuw digitaal met fotobord, noordpijl en schaal aanduiding. De coupes en profielen tekenden we manueel op schaal 1/20^e. Deze coupes en profielen kregen een toewijzing a.h.v. de sporen die gecoupeerd werden. Binnen de coupe/profieltekening kregen de lagen een nummer van jong naar oud. Het beschrijven van de sporen verliep via specifieke formulieren (muur/vloer/grondspoor) waarbij alle aspecten van het spoor aan bod kwamen. Ook de bemonstering (houtskool, dendro, macroresten, pollen) gebeurde in functie van de sporen. De vondsten werden verzameld per context waartoe ze behoorden. De afkorting van de inventariscode voor dit project was 08/OU-HAM/‘inventarisnummer’, verwijzend naar 2008 Oudenaarde-De Ham. De spoorcode bestond uit bv. I/A/35/AB/1, verwijzend naar zone I/grondplan A/spoor 35/coupe AB/laag 1.

⁶ Door de moeilijke werkomstandigheden werd aanvankelijk telkens een klein deel van de site afgewerkt.

Verwerking:

De periode van de basisverwerking liep van 3 tot 11 september 2008. Aanvankelijk startten we met de definitieve inventaris van de vondsten en stalen. Deze kwamen kregen een oplopend nummer startend bij 08/OU-HAM/1. Daarna volgde een eerste verwerking en conservatie van de vondsten en stalen. Alle mobiele vondsten werden gewassen, gedroogd, genummerd en geconserveerd. De zeefstalen werden uitgezeefd en samen met de houtskool-, dendro- en pollenstalen geïnventariseerd. De inventarislijst met vondsten en stalen verwerkten we digitaal via een access-database. Alle grondplannen, profielen en coupes kregen een plannummer dat zijn weg vond naar een excell-lijst. Vervolgens maakten we een algemene sporeninventaris aan m.b.v. een access-database met daarin per spoor de spoorcode (grondplan (+nr.)/profiel (+nr.)/coupe (+nr.)), aard van het spoor (muur/vloer/grondspoor) met beschrijving, interpretatie en verhouding t.o.v. andere sporen. Alle grondplannen, profiel- en coupetekeningen werden ingescand en de relevante tekeningen werden gedigitaliseerd. Daarna volgde een analyse en determinatie van het vondstenmateriaal en een datering in het kader van de algemene chronologie van de site. Het uiteindelijk resultaat van het terreinwerk en de basisverwerking is dit rapport. Het bevat enkele inleidende hoofdstukken (voorwoord, inleiding, geografische/bodemkundige/historische situering), een hoofdstuk over de doelstellingen en de gehanteerde methodologie van het archeologisch onderzoek. De hoofdstukken over de resultaten van het onderzoek van beide zones op De Ham beslaan het grootste deel van het rapport. Tot slot volgt nog een algemene conclusie met een blik naar de toekomst.

Publiekswerking:

De vele passanten langs de site konden tijdens het terreinwerk elke dag rekenen op een woordje uitleg van het projectteam. Na een tijdje wekte de opgraving ook de interesse van enkele naburige scholen. Deze bezochten de site met enkele klassen voor een korte rondleiding. Bovendien werd in samenwerking met het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting een informatiebord gemaakt dat zich ter hoogte van zone I bevond. Dit bord vermeldde kort de historiek van de site en het doel van het archeologisch onderzoek. In het kader van het project 'Oudenaarde 1708' waren er op 11 juli 2008 enkele rondleidingen georganiseerd.

Resultaten

Zone I:

Stadsmuur en stadsgracht (westelijk deel zone I):

Het westelijke gedeelte van zone I bleek enkele verrassingen op te leveren (figuur 9), dit stukje was dan ook net buiten het proefsleuvengebied gevallen. Hier kwam een massieve,

Figuur 9 westelijk en centraal deel zone I

Aan de noordelijke zijde was de muur zwaar verstoord door rioleringswerken maar vermoedelijk liep hij door onder de Smallendam. Op zijn breedst was de muur 1,6-1,7m, met een totaal bewaarde hoogte van maximaal 4m. Tussen spoor 80 en de rest van de oostelijk gelegen muren bleken zich aanvankelijk geen verdere archeologische sporen te bevinden. Dit was niet het geval langs de westelijke zijde van spoor 80. Na het wegbreken van enkele recente muurtjes (spoor 67-69) bleek snel een hele gelaagdheid van kuilen/greppels en archeologische lagen aan het licht te komen. Onder de sporen 67-68 bevond zich een opeenvolging van greppeltjes/langwerpige kuilen (spoor 88-96+100),

haaks op de muur (figuur 12). Deze structuren waren

volgens een heel regelmatig patroon aangelegd. Aan de westelijke zijde liepen deze nog door

bakstenen (23-23,5x11x5-5,5cm) muur (spoor 80) tevoorschijn (figuur 12). Het ging om een drieledig opgebouwde muur (figuur 10-11). Onderaan bevond zich een imposante fundering op spaarbogen met daarboven een 'getrapte' fundering die langs de westelijke zijde langzaam versmalde naar boven toe, telkens met een halve baksteen. Daarop stond het eigenlijk opgaand muurwerk, een bakstenen muur in kruisverband. De muur stond niet in verband met de overige muren op het terrein. In totaal konden we de muur over meer dan 26m vrijleggen. Aan de zuidelijke zijde liep deze door onder de huidige parking op De Ham.

Figuur 10 zicht op spoor 80

buiten de sleuf, aan de oostelijke zijde waren ze uitgegraven tot net voor spoor 80. In profiel waren ze komvormig met een vrij vlakke bodem, deze helde af in westelijke richting. De vulling bestond quasi volledig uit puin, de vondsten uit deze vulling lieten een datering toe in de 17^e eeuw, mogelijk nog 1^e helft 18^e eeuw. De interpretatie van deze structuren blijft voorsnog onduidelijk. Tussen en onder deze structuren kwam echter een sequentie van lagen tevoorschijn die in westelijke richting afhelde.

Figuur 11 zicht op spoor 80

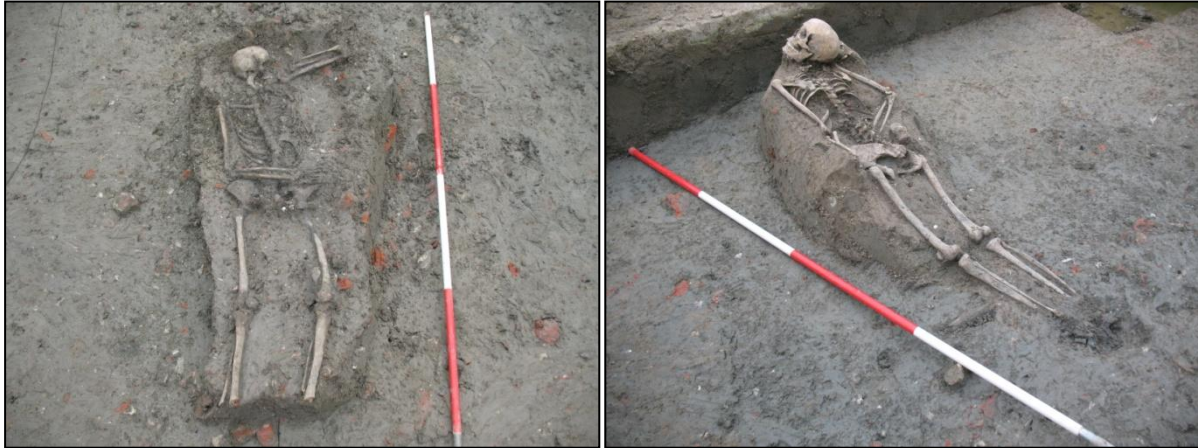

Figuur 12 langwerpige kuilen/greppels ten westen van spoor 80

Om een beter inzicht in deze gelaagdheid te verkrijgen, werd een beperkt opgravingsvlak aangelegd ten westen van spoor 80 (figuur 16). Het stelselmatig verdiepen van dit vlak bevestigde het westwaarts afhellen van een aantal lagen parallel aan de massieve bakstenen muur (spoor 80). Bovendien stelden we vast dat deze lagen menselijke resten bevatten, vijf individuen in totaal. Op verschillende niveaus troffen we vrij goed bewaarde skeletten aan, het ging echter niet om normale bijzettingen. De skeletten

hadden een variërende oriëntatie, ook de positie van de skeletten week af van normale inhumaties. Twee waren grotendeels verstoord en bevonden zich vrij dicht bij spoor 80. Beiden lagen op de rug en waren NO-ZW georiënteerd. Enkel de onderbenen en de voeten waren nog bewaard. Een derde skelet bevond zich net boven de twee voornoemde maar werd volledig vergraven door de kraan. Een vierde skelet situeerde zich ongeveer 5m noordelijker en was vrijwel volledig bewaard, enkel de voeten en handen ontbraken quasi volledig (figuur 13). Het skelet lag op de buik met de armen achter de rug en schuin met de helling van de lagen mee. Het vijfde skelet lag centraal in het opgravingsvlak en had een NW/ZO-oriëntatie (figuur 13). Het was goed bewaard, enkel de voeten waren verstoord. Het individu lag op de

rug met de rechterarm op het middel en de linkerarm richting het hoofd geplooid. Al deze skeletten bevonden zich dus in de westwaarts afhellende lagen ten westen van spoor 80. Het materiaal uit deze lagen liet toe om ze te dateren van de late 15^e tot late 16^e eeuw. De lagen waar de skeletten in voorkwamen, waren voornamelijk 16^e eeuws. In geen enkel geval konden we de aanwezigheid van een grafkist of een andere container vaststellen.

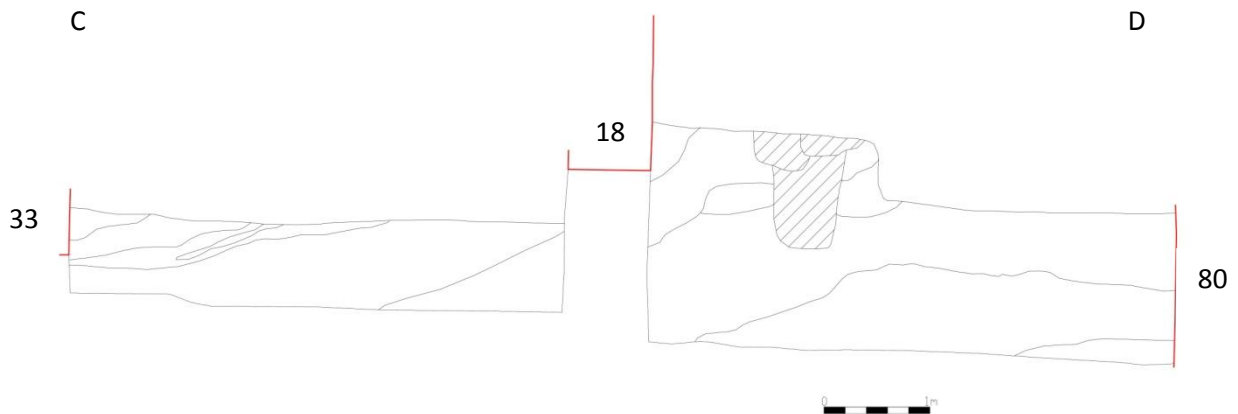

Figuur 13 skeletten (spoor 169-168)

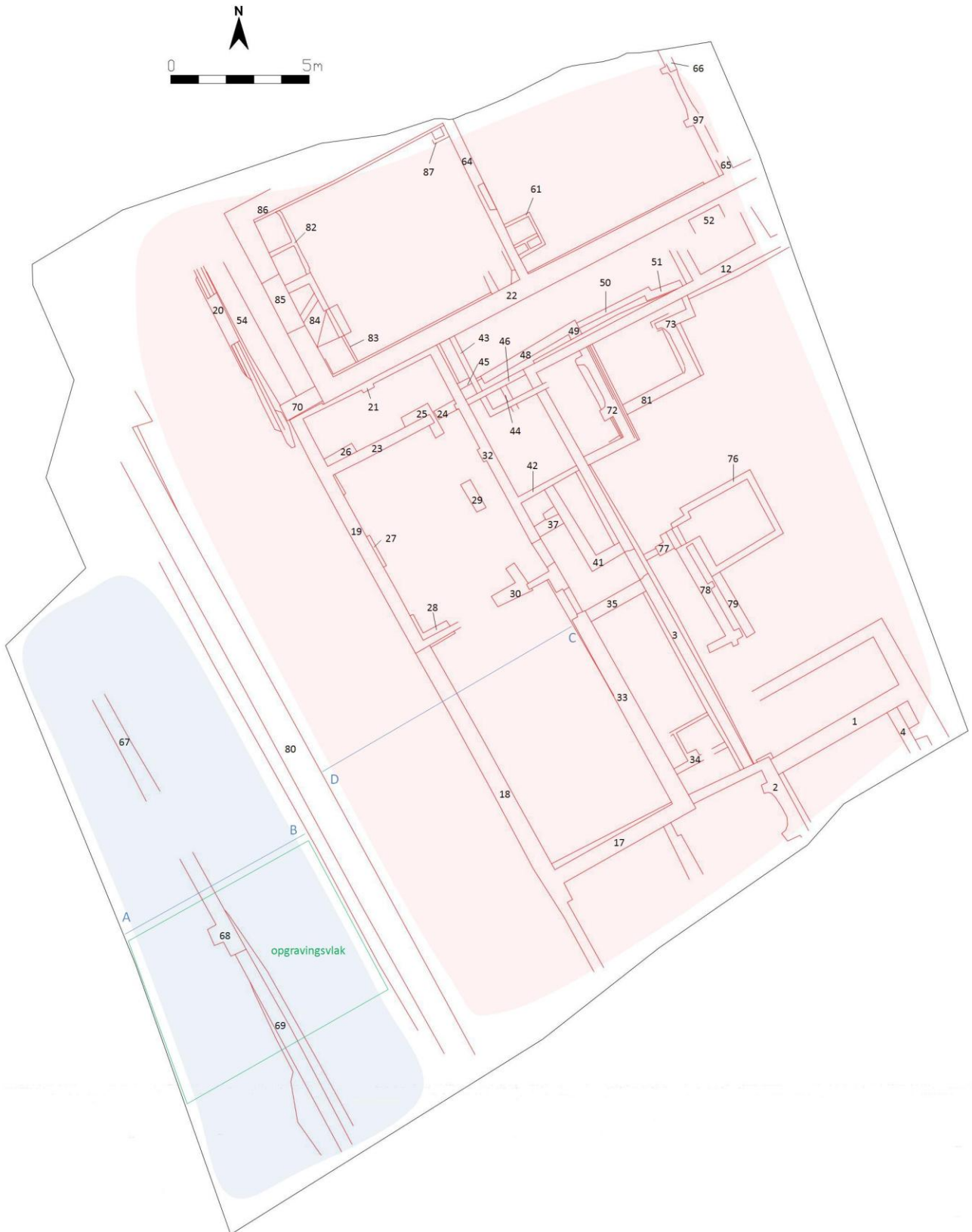
Figuur 14 profiel AB

Het noordprofiel van het opgravingsvlak ten westen van spoor 80 leverde bijzonder interessante informatie op (figuur 14). Het profiel bevindt zich dwars op spoor 80 en toont de voornoemde reeks lagen die in westelijke richting afhellen. Om na te gaan hoe de stratigrafie zich langs de oostelijke zijde van spoor 80 manifesteerde, kwam er een tweede profiel dwars op spoor 80 (figuur 15). Dit profiel toonde opnieuw een hele sequentie van pakketten die dit keer in oostelijke richting afhielden. Het viel meteen op dat alle muren ten westen van spoor 80 uitgegraven waren in deze stratigrafie. Binnen deze gelaagdheid bevond zich een afvallaag die in de 2^e helft van de 15^e tot de 1^e helft van de 16^e eeuw te plaatsen is.

Figuur 15 profiel CD

Hoe we deze westelijke zone moesten interpreteren, was aanvankelijk niet duidelijk aangezien er geen verband leek te bestaan met de mogelijke restanten van het Apostolinnenklooster die gekend waren uit het proefsleuvenonderzoek. De aangetroffen muren ten oosten van de massieve bakstenen muur (spoor 80) waren allen uitgegraven - en dus recenter - in de stratigrafie die in profiel C-D was geregistreerd. De maquette van Nézot bracht hier meer duidelijkheid. Op figuur 5 zien we het domein van het Apostolinnenklooster. Meteen ten westen ervan ligt de toenmalige stadsmuur met bijhorende stadsgracht. Vermoedelijk komt de massieve bakstenen muur (spoor 80) overeen met de stadsmuur zoals afgebeeld op de maquette. Hoewel we de stratigrafie langs weerszijden van de stadsmuur slechts in vrij beperkte mate konden onderzoeken, interpreteren we deze toch als onderdeel van de vulling en aanleg van de stadsgracht (blauwe zone figuur 16). De oostwaarts afhellende lagen langs de oostelijke zijde van de stadsmuur zijn te verklaren door de opwerping van de grond die bij het aanleggen van de stadsgracht was vrijgekomen (rode zone figuur 16). De westwaarts afhellende lagen langs de westelijke zijde van de stadsmuur zijn waarschijnlijk de opvullingslagen van de stadsgracht. De aanleg van deze structuren situeert zich ten laatste in de tweede helft van de 15^e eeuw. Een bijzonder opmerkelijke vondst was de aanwezigheid van menselijke resten in de vullingslagen van deze stadsgracht. Verder fysisch-antropologisch onderzoek zal mogelijk meer duidelijkheid verschaffen over de aanwezigheid van deze menselijke resten in de vulling van de stadsgracht.

Figuur 16 grondplan zone

Peteghemhuus en Apostolinnenklooster:

Bij het machinaal vrijleggen van deze zone kwam meteen een wirwar van bakstenen muren tevoorschijn. Opvallend was de enorme massa aan bouwpuin tussen deze muren. Heel wat bijhorende, archeologische structuren en niveaus bleken uitgebroken en opgevuld met puin. Het gevolg was dat er heel wat (puin-)grondverzet kwam bij kijken vooraleer op een vrij diep

Figuur 17 centraal en oostelijk deel zone I

niveau een leesbaar archeologisch vlak kon worden aangelegd. Na het schoonmaken van het eerste grondplan kon dankzij de Oudenaardse brandweerdienst een aantal overzichtsfoto's worden gemaakt (figuur 17). In het grondplan was in dit kluwen van bakstenen muren vrijwel meteen een L-vormige plattegrond (gedeeltelijk) zichtbaar, die vermoedelijk tot het Apostolinnenklooster behoorde (figuur 16). In het grondplan waren ook verschillende fases te herkennen. Dit was te

verwachten uit de resultaten van het vooronderzoek. Alle muren in dit oostelijk gedeelte van zone I waren uitgegraven in een stratigrafie die oostwaarts afhelde (figuur 15, cfr. supra).

Figuur 18 gebouw in noordelijk deel van zone I

De oudste structuur van deze van muren bevindt zich op het noordelijk deel van het terrein (figuur 18). Het gaat om spoor 22, 64, 86 en 97 (figuur 16). Het gaat om een rechthoekig, bakstenen (22-22,5x10,5x5cm+23-23,5x10,5-11x5-5,5cm) gebouw met een breedte van 7,5m

en een lengte van minstens 17m. Het was een vrij stevig gebouw met bakstenen muren waarvan de breedte ongeveer 75-80cm bedroeg. De volledige plattegrond konden we niet registreren. Aan de noordelijke zijde was het gebouw verstoord door recente graafwerken en in noordoostelijke richting liep het nog door buiten de sleuf⁷. Het gebouw had een ondiepe kelder met een tongewelf⁸. Bij deze kelder hoorden twee vloerniveaus, de oudste vloer bestond uit een laag asmortel. Deze vloer werd vervolgens opgehoogd met een laag puin, het jongste niveau was een bakstenen vloer. Heel opvallend was dat het gewelf, de vloeren en heel wat muren bewust waren uitgebroken. De plattegrond van het gebouw viel niet volledig binnen het opgravingsareaal maar toch stelden we vast dat de kelder ingedeeld was in vrij gelijkaardige delen van ongeveer 6x7,4m. Er werden namelijk twee scheidingsmuren in de kelder vastgesteld (figuur 16). De eerste, spoor 64, had centraal een rechthoekige blok Doornikse kalksteen die functioneerde als drempel. De tweede scheidingsmuur (spoor 97) had centraal een dubbele haard met gebogen achterwand en afgeronde haardwangen. Bij het ophogen naar de bakstenen vloer werden deze haardjes opgegeven en op dezelfde plaats kwam een eenvoudige doorgang (spoor 65 en 66) naar een volgend deel van de kelder. In de oudste fase was de kelder van buitenaf toegankelijk. Tussen spoor 22 en 86 was aanvankelijk een doorgang waar aan de westelijke zijde van het gebouw een (slecht bewaarde) trap op uitgaf (figuur 19). Bij de uitbreiding van dit gebouw naar het zuiden toe dichtte men deze toegang (spoor 85) en installeerde men een binnentrap (spoor 84). Dit ging gepaard met de ophoging van de asmortelvloer tot het jongste bakstenen vloerniveau (23x11x5cm). Samen met deze bakstenen vloer bevonden er zich onder het tongewelf enkele, eenvoudige, bakstenen opberghokjes (sporen 61, 82 en 83). Uit de puinvulling van een van deze opberghokjes (spoor 83) kwam een opmerkelijke vondst, namelijk enkele malletjes van vermoedelijk de Christusfiguur (figuur 20). Door de afwezigheid van gesloten contexten is de datering van dit gebouw en de verschillende fases ervan niet helemaal duidelijk. De aanleg van het gebouw gaat samen met een puin-/afvallaag die deel uitmaakt van de gelaagdheid die in oostelijke richting afhelt en die samenhangt met de aanleg van de stadsgracht (figuur 21). Na een analyse van de vondsten kon deze laag niet nauwkeuriger gedateerd worden dan de 2^e helft van de 15^e-1^e helft van de 16^e eeuw. We vermoeden dan ook dat dit rechthoekig gebouw het Peteghemhuus is zoals vernoemd in de bronnen. Deze vermelden dat het Peteghemhuus op het einde van de 15^e eeuw werd opgetrokken, iets wat zeker niet tegengesproken werd door de vondsten en vaststellingen op het terrein. Door een gebrek aan goed dateerbare contexten konden we geen absolute datering verkrijgen wat de verdere fasering van het gebouw betreft. We vermoeden echter dat de eerste fase van het gebouw met de asmortelvloer en de toegang langs buiten via de westelijke trap toe te schrijven is aan de oudste fase van het Peteghemhuus. De volgende

Figuur 19 oudste toegang tot kelder

Figuur 19 oudste toegang tot kelder

⁷ We vermoeden dat het grootste deel van het gebouw zich nog buiten zone I bevindt.

⁸ De ondiepe kelder is te verklaren door de toenmalige Schelde t.h.v. de huidige Smallendam.

fase met de binnentrap en de bakstenen vloer gaat waarschijnlijk samen met de bijhorende zuidelijke uitbreiding van het gebouw zoals te zien is op de kaart van Sanderus (1641-1644)⁹. Net ten zuiden van het noordelijk hoofdgebouw bevond zich nog een klein, bakstenen (22,5-23x10,5-11x5cm) gebouwtje (spoor 25-30). Het heeft een lengte van 7,7m en een breedte van ongeveer 3,5m en het is vrij slecht bewaard. Het gaat om een eenvoudige plattegrond. De hoeken bestaan uit L-vormige muurtjes met in de lange zijde telkens nog een eenvoudig tussenmuurtje (figuur 16). Deze kleine funderingen waren met elkaar verbonden door bakstenen spaarbogen. Qua datering tasten we volledig in het duister. Er was geen enkel aanknopingspunt met een dateerbare context. Omwille van het feit dat het afgebroken was voor de zuidelijke uitbreiding van het noordelijk hoofdgebouw vermoeden we dat het bij de eerste fase van dit gebouw hoort, namelijk de oudste fase van het Peteghemhuus.

Figuur 20 mallen

Figuur 21 puinlaag die samengaat met het noordelijk hoofdgebouw

⁹ Degryse & Klinkenborg 2007, p. 5.

In een volgende fase werd het kleine gebouwtje afgebroken en breidde men het noordelijke gebouw uit in zuidelijke richting waardoor er een westelijke vleugel ontstond. Deze uitbreidingen verliepen in twee grote fases. De eerste uitbreiding kwam er met spoor 19, 21, 23 en 32 (figuur 16). Het ging om vrij homogene, bakstenen muren (22,5-23x10,5x5cm) in kruisverband. Quasi tegelijkertijd volgde er nog een uitbreiding naar het zuiden toe met spoor 17, 18 en 33 (figuur 16). Deze muren waren veel slordiger opgebouwd in een mengeling van hoofdzakelijk herbruikt materiaal, namelijk Doornikse kalksteen en baksteen. Het kleine gebouwtje op spaarbogen werd quasi volledig afgebroken, enkel spoor 28 integreerde men voor een deel in het ontstane gebouw, als scheiding tussen de verschillende ruimtes. De plaats waar het gebouwtje stond, werd volledig genivelleerd met het bouwpuin waarop men dan het nieuwe gebouw optrok (figuur 22). Binnen deze nieuwe structuur waren er (minimum) twee vloerniveaus vast te stellen. Het gaat hier echter om de negatiefsporen, nagelaten door de

Figuur 22 verschillende muurfases

pleisterlagen op de muren. De vloeren zelf waren niet in situ bewaard. Bij deze zuidelijke uitbreiding hoorden ook nog een tweetal kleine bakstenen (22-22,5x10,5-11x5cm) bijgebouwtjes, namelijk enerzijds sporen 42, 48, 39 en 72 en anderzijds spoor 2 (figuur 16). Beide gebouwtjes hadden een gelijkaardige opbouw: een ondiepe fundering langs de westelijke zijde en een diepere fundering langs de oostelijke zijde.

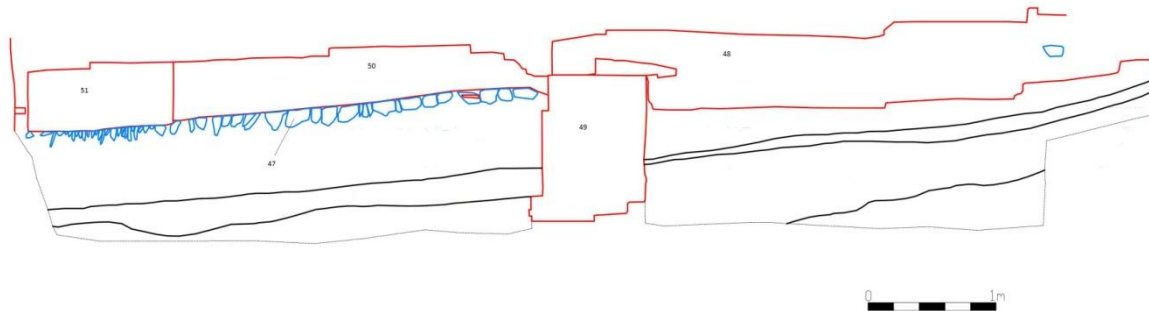
Aan de oostelijke muur bevond zich ook telkens een haardje met gebogen achterwand en afgeronde haardwangen (figuur 23). Het bijgebouwtje met sporen 42, 48, 49 en 72 had een uitgang aan de noordelijke zijde, tegen spoor 32. Deze doorgang gaf uit op een koertje: een natuurstenen vloertje van brokken Doornikse kalksteen (spoor 47) dat langs spoor 22 in oostelijke richting afhelde. Zuidelijker was dit vloertje niet meer bewaard. Kort nadien breidde men het gebouwtje met sporen 42, 48, 49 en 72 nogmaals uit met sporen 50, 51, 73 en 81 (figuur 16). Het gaat om hetzelfde type gebouw als de vorige, namelijk dieper gefundeerd aan de oostelijke zijde met ook een haardje met gebogen achterwand en afgeronde haardwangen. Bij deze drie bijgebouwtjes konden we een

Figuur 23 haard met gebogen achterwand

aantal slecht bewaarde en deels uitgebroken vloerniveaus vaststellen. Deze eerste fase van de uitbreiding en de verbouwingen plaatsten we in de periode van de 2^e helft van de 16^e eeuw en de 17^e eeuw. Een preciezere datering bleek opnieuw niet mogelijk door het gebrek aan goed dateerbare contexten. Vermoedelijk komt deze fase overeen met het gebouw zoals het is weergegeven op de afbeelding van Sanderus. Deze toont een vierkant domein met een

binnenhof. Het noordelijk deel is de meest monumentale vleugel, hoogstwaarschijnlijk is dit de oudste fase van het Peteghemhuus, de overige vleugels zijn een stuk kleiner. Onze eerste fase van de zuidelijke uitbreiding correspondeert wellicht met de westelijke vleugel. De overige vleugels bevonden zich buiten het opgravingsvlak. Wat het binnenhof betreft, identificeren we spoor 47 (figuur 24) met een deel van het toenmalig loopniveau. Figuur 24 geeft deze situatie weer. Spoor 47 gaat samen met de eerste fase van de zuidelijke uitbreiding, hieronder zijn de lagen zichtbaar die bij de aanleg van de stadsgracht horen en die in oostelijke richting afhellen. Hier is opnieuw duidelijk dat de muren van het Peteghemhuus en het (latere) Apostolinnenklooster uitgegraven zijn in deze stratigrafie en deze deels ook volgen.

Figuur 24 natuurstenen vloerniveau en oostwaarts afhellende lagen

Figuur 25 zicht op de talrijke verbouwingen

om een bakstenen (22-22,5x10,5-11x5cm) muur op een bredere fundering. Deze fundering was opgetrokken in een mengeling van bakstenen en herbruikte brokken Doornikse kalksteen. Deze muur zorgde ervoor dat er een grotere binnenruimte ontstond aan de zuidelijke en oostelijke zijde van de reeds bestaande gebouwen. Het bijgebouwtje met spoor 2 bleef bestaan. Het bijgebouwtje met sporen 42, 48, 49 en 72 werd doorsneden door spoor 3. De westelijke helft hiervan viel binnen het gebouw en bleef in gebruik. De noordelijke uitgang werd afgesloten met spoor 45. In het verlengde van spoor 12 kwam een nieuwe muur (spoor 46) waardoor een kleinere, rechthoekige ruimte ontstond. Van hieruit leidde een trap (spoor 37) naar een smalle gang die ontstaan was door de oprichting van een binnenmuur (spoor 41) langs de zuidelijke zijde afgesloten door spoor 35 (figuur 25).

De tweede fase van de zuidelijke uitbreiding van het noordelijk hoofdgebouw zorgde er vermoedelijk voor dat het gebouw ontstond zoals afgebeeld op de maquette van Nézet (figuur 5). De noordelijke en westelijke vleugel bleven behouden, de oostelijke en zuidelijke vleugel werden opgegeven en afgebroken¹⁰. Hierdoor ontstond een L-vormig gebouw. De bestaande westelijke en noordelijke vleugel breidde men voornamelijk in de breedte uit met spoor 3 en 12 (figuur 16). Het ging

om een bakstenen (22-22,5x10,5-11x5cm) muur op een bredere

¹⁰ De al dan niet afwezigheid van de oostelijke en westelijke vleugel kon tijdens de opgraving niet vastgesteld worden aangezien dit buiten het te onderzoeken gebied viel.

Op deze smalle gang gaven nog drie doorgangen uit, enerzijds doorgangen in sporen 32 en 33 die beide toegang gaven tot de gebouwen uit de eerste fase van de zuidelijke uitbreiding en anderzijds een doorgang in spoor 3 die toegang gaf via een trap (spoor 77) tot een klein kelderniveau (spoor 76). Het bijgebouwtje met sporen 50, 51, 73 en 81 werd doorsneden en dus opgegeven. Spoor 12 liep vervolgens verder parallel aan spoor 22. Aan de oostelijke zijde stelden we tussen spoor 12 en 22 een restant van een natuurstenen vloertje vast. Sporen 1, 4, 78 en 79 maakten vermoedelijk ook deel uit van kleine bijgebouwtjes maar deze sporen waren te slecht bewaard om duidelijke toewijzingen te maken.

Net als de eerste fase is de datering van deze tweede fase van de zuidelijke uitbreiding niet geheel duidelijk. In combinatie met de weinige vondsten en de iconografische bronnen plaatsen we deze tweede fase in de 2^e helft van de 17^e eeuw tot de 18^e eeuw. Door een quasi totaal gebrek aan dateerbaar materiaal uit gesloten archeologische contexten is een preciezere datering opnieuw niet mogelijk. Dit was hoofdzakelijk te wijten aan de grondige uit- en afbraak van de gebouwen. We vermoeden dat deze laatste uitbreiding te linken is aan de komst van de Apostolinnen in het begin van de 18^e eeuw. De historische bronnen vermelden dat de kloosterorde onder de Franse republiek in 1797 is opgeheven. Wat erna met de gebouwen gebeurde is niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk werden ze in de loop van de 19^e eeuw helemaal afgebroken.

Zone II:

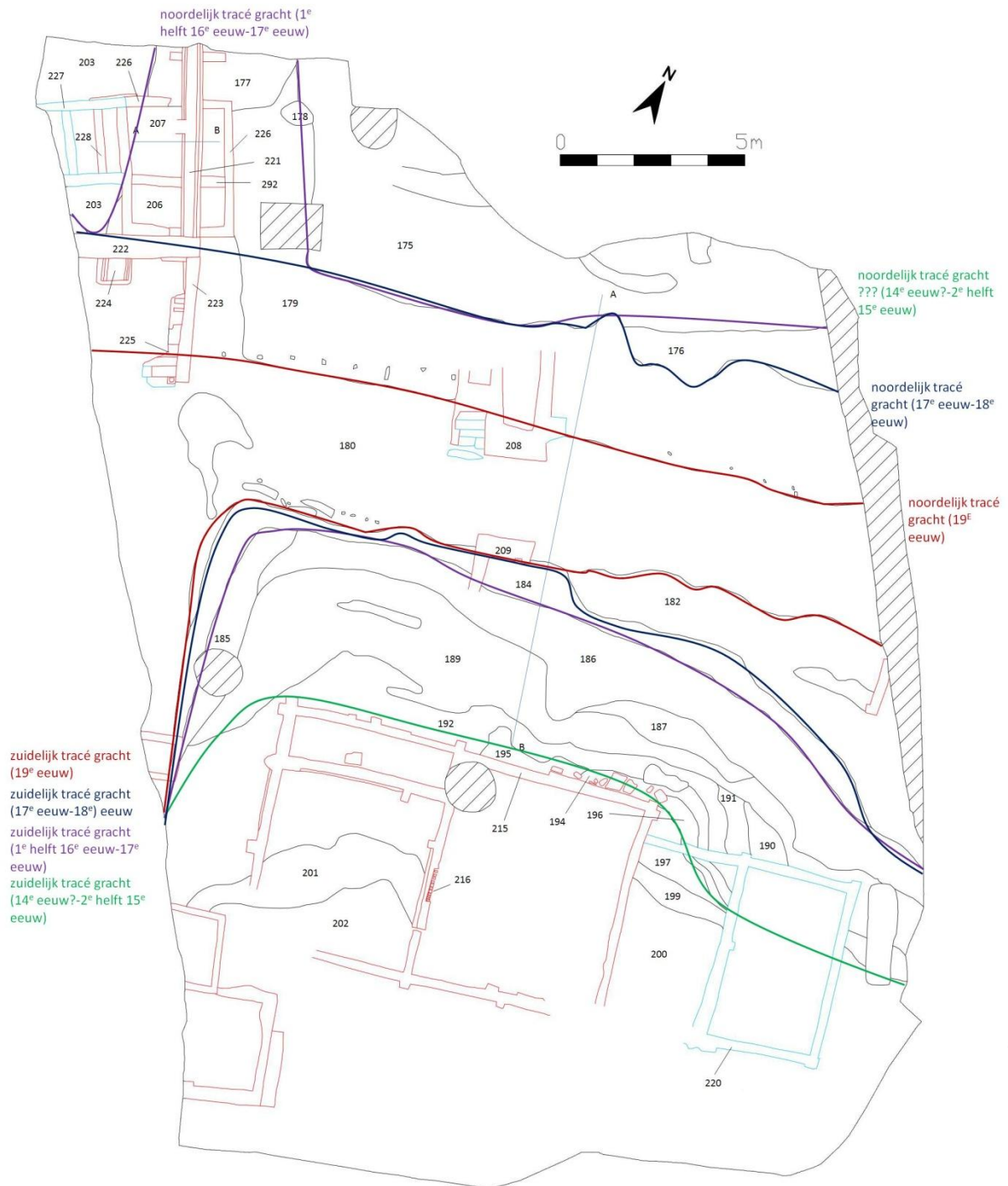
Het Walleken:

In een tweede fase volgde het onderzoek van de centrale zone van De Ham, namelijk zone II. Bij het proefsleuvenonderzoek kwam hier een deel van het Walleken aan het licht. Nog meer dan in zone I hadden we hier te maken met wateroverlast. De sleuf bevond zich slechts 50-60m ten noorden van de Scheldebedding, bovendien lag het niveau van het eerste aangelegde grondvlak onder het waterpeil van de Schelde. Het gevolg liet zich raden: de sleuf stond quasi continu onder water. Dit zorgde uiteraard voor een aantal methodologische problemen. Net als bij zone I werd ook hier steeds een klein stukje van het grondplan schoon gemaakt en geregistreerd. Na het nodige pompen en hozen, konden we met behulp van de Oudenaardse brandweerdienst toch enkele overzichtsfoto's van zone II maken (figuur 26).

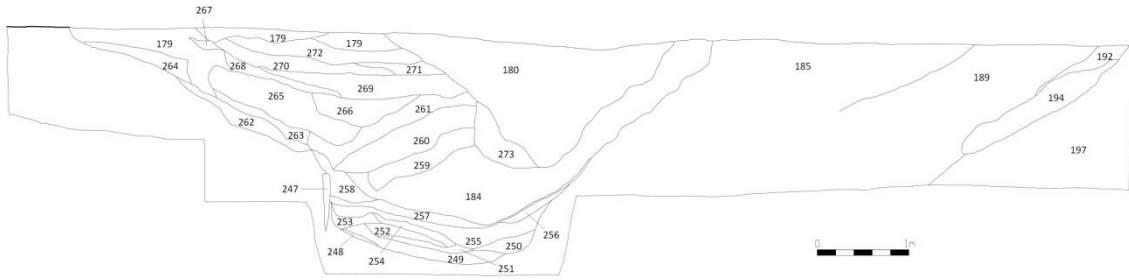

Figuur 26 overzicht zone II

In het noordelijk deel van zone II was meteen de grote gracht van het Walleken te herkennen die in het westelijk deel van de sleuf een rechte hoek maakte in zuidelijke richting. Op basis van de kadaسترplannen konden we dit deel identificeren als de noordwestelijke hoek van de site met walgracht. De gracht had bovendien een noordelijke vertakking die mogelijk in verbinding stond met de nabijgelegen Schelde. Op het eerste grondplan bevonden zich ook enkele bakstenen structuren in de noordwestelijke hoek van de sleuf en een bakstenen gebouw aan de binnenzijde van de gracht, m.a.w. het wooneiland van het Walleken. Centraal in de sleuf situeerde zich een brugconstructie over de gracht.

Figuur 27 grondplan zone II

Figuur 28 profiel AB op gracht

Figuur 29 & 30 zicht op profiel AB op de gracht

Figuur 31 humeuze lagen onderaan de gracht

Figuur 32 puin/afvalpakketten in de gracht

Een coupe op de walgracht (figuur 28-32) leverde heel wat interessante informatie op omtrent de verschillende fases van het Walleken. Gezien de beperkingen in de grootte van de sleuf en de bijzonder moeilijke omstandigheden (alluviale pakketten en ernstige wateroverlast), was het onmogelijk om de coupe groot genoeg aan te leggen, ondanks het inzetten van de graafkraan. Toch konden we enkele waardevolle vaststellingen doen. Het viel meteen op dat de gracht rond het domein veel breder was dan enkel de donkere vulling zoals te zien is op de overzichtsfoto.

Figuur 33 zicht op gebouw

fase van de gracht (cfr. supra) zou ook een verklaring kunnen zijn voor de verzakkingen. Na deze mogelijke eerste fase dempte men de gracht voor een deel om dit gebouw op te trekken. Verschillende herstellingen en verstevigingen van de noordelijke zijde lijken hier ook op te wijzen. Het gebouw zelf had vrij smalle bakstenen muren (25-40cm), op regelmatige

Figuur 34 muurhaard

afstanden en op de hoeken waren kleine steunberen waar te nemen (figuur 27 en 33). Het gebouw was opgedeeld in twee ruimtes. De oostelijke ruimte had een grootte van 5,8x5m en had nog een smalle gang (4,4x1m) aan de noordelijke zijde van het gebouw. Deze ruimte telde twee bakstenen vloerniveaus. Bij de oudste fase hoorde een eenvoudige muurhaard tegen de westelijke wand. Onder de haard bevond zich een onregelmatige plaat Doornikse kalksteen met daaronder een voorraadpot in grijs aardewerk (figuur 34). In de noordelijk gelegen gang bevond zich op deze vloer een dikke laag asmortel, een

De al dan niet aanwezigheid van een pre-14^e eeuwse fase is niet duidelijk. Zoals hierboven reeds vermeld kon de coupe op de gracht niet breed en diep genoeg aangelegd worden¹¹. Gezien de aflijning in het grondvlak is het mogelijk dat de gracht in de eerste fase minimum 16-18m breed was.

Een tweede (14^e eeuw?-2^e helft 15^e eeuw) fase was beter te registreren. Gedurende deze fase situeerde zich een bakstenen gebouw (22-22,5x10,5-11x5-5,5cm) in de noordwestelijke hoek van het wooneiland (sporen 215-216), tegen de gracht aangebouwd (figuur 27 en 33). Dit gebouw had een lengte van 10,1m en een breedte van 6,8m. De noordelijke zijde van het gebouw was volledig verzakt (figuur 35), hoewel de fundering langs deze zijde steviger opgebouwd was dan de zuidelijke zijde (figuur 36). Dit was te verklaren doordat het gebouw meteen aan de gracht grensde. De

instabiele ondergrond van een mogelijk oudere fase van de gracht (cfr. supra) zou ook een verklaring kunnen zijn voor de verzakkingen. Na deze mogelijke eerste fase dempte men de gracht voor een deel om dit gebouw op te trekken. Verschillende herstellingen en verstevigingen van de noordelijke zijde lijken hier ook op te wijzen. Het gebouw zelf had vrij smalle bakstenen muren (25-40cm), op regelmatige afstanden en op de hoeken waren kleine steunberen waar te nemen (figuur 27 en 33). Het gebouw was opgedeeld in twee ruimtes. De oostelijke ruimte had een grootte van 5,8x5m en had nog een smalle gang (4,4x1m) aan de noordelijke zijde van het gebouw. Deze ruimte telde twee bakstenen vloerniveaus. Bij de oudste fase hoorde een eenvoudige muurhaard tegen de westelijke wand. Onder de haard bevond zich een onregelmatige plaat Doornikse kalksteen met daaronder een voorraadpot in grijs aardewerk (figuur 34). In de noordelijk gelegen gang bevond zich op deze vloer een dikke laag asmortel, een

¹¹ De coupe op de gracht kon niet groot genoeg aangelegd worden om een zicht te krijgen op sporen 192, 201 en 202. Mogelijk ging het om een gedeeltelijke demping van een oudste fase van de gracht.

oosten toe. Langs de westelijke zijde maakte de gracht een vrij scherpe hoek van 90°. In deze fase had de gracht vermoedelijk een breedte van minimum 9-10m¹².

Figuur 35 & 36 verzakkingen en verstevigingen/herstellingen

In de 2^e helft van de 15^e-1^e helft van de 16^e eeuw werd de gracht gedeeltelijk dicht geworpen. Vermoedelijk verlaagde men het wooneiland waarbij men de vrijgekomen aarde dumpte in de gracht aan de kant van het wooneiland. Hierdoor werd het wooneiland verlaagd maar vergrootte het wel in oppervlakte. Mogelijk had deze gedeeltelijke demping van de gracht te maken met het wegzakken van het bakstenen woongebouw. Deze fase is deels waar te nemen in de coupe op de walgracht. Lagen 192 en 194 bestonden voornamelijk uit puin en afval (figuur 28). Waarschijnlijk betreft het enkele afvallagen die ontstonden op het moment dat het bakstenen gebouw in gebruik was. Lagen 185 en 189 vormden de echte demping van de

Figuur 37 afbuigende puinlagen

gracht. Het ging om dikke, vrij homogene pakketten, waarschijnlijk was dit de afgegraven grond van het wooneiland dat aan de binnenzijde van de gracht werd gedumpt. Opvallend was hoe deze lagen afbogen rond de noordoostelijke hoek van het bakstenen gebouw (figuur 37). Door de gedeeltelijke demping van de gracht ontstond er op deze plaats een grotere bebouwbare ruimte en vergrootte men het bestaande bakstenen gebouw naar het oosten toe. Tegen de oostelijke wand plaatste men een nieuw, klein gebouwtje (figuur 27 en 38). Het was opgetrokken in een mengeling van in hoofdzaak herbruikte blokken Doornikse kalksteen en bakstenen (22-23x10,5-11x5-5,5cm). De noordelijke muur van het nieuwe gebouw lag niet in de lijn van het oudere, bakstenen gebouw maar lag iets zuidelijker. Dit had te maken met het feit dat de gracht ook in deze fase licht verbreedde naar het oosten toe, m.a.w. de kleine ‘bocht’ rond de noordoostelijke hoek van het voormalige bakstenen gebouw bleef behouden, zij het minder

¹² De coupe op de gracht kon niet groot genoeg aangelegd worden om een zicht te krijgen op spoor 175.

uitgesproken. Het nieuwe gebouw zelf bestond uit twee afzonderlijke ruimtes, beiden hadden een grootte van 2,6x4,5m. Enkel in de oostelijke ruimte kon een vloerniveau vastgesteld worden. Na de bouw van de muren hoogde men de binnenruimte op met een laag puin en zandleem, daarop lag een asmortelvloer. Net als het bakstenen gebouw ontsnapte ook dit gebouw niet aan de verzakking langs de noordelijke zijde, ondanks de diepere, verstevigde fundering aan de grachtzijde (figuur 39). Dit was opnieuw te verklaren door de onstabiele ondergrond (gedempte gracht) waarop het gefundeerd was. In deze fase had de gracht ook een vertakking naar het noorden. Vermoedelijk ging het hier om een verbinding met de toenmalige Scheldeloop. Deze vertakking had een breedte van 3,8-5,4m. Of deze vertakking ook bestond in de oudere fases was niet duidelijk. Na deze grote reorganisatie van de gracht en de woongebouwen volgde een opeenvolging van dempen en uitgraven van de gracht. Ten laatste in de 17e eeuw werd de noordelijke tak van de gracht opgegeven. Uit deze periode dateerde een bakstenen beerput (22,5-23x11-11,5x5cm) die in het voormalige tracé van de gracht werd geïnstalleerd (figuur 27 en 40). Deze beerput (sporen 206, 207, 226 en 292) behoorde tot een gebouw ten westen van het opgravingsareaal. De beerput had een binnenafmeting van 2,5x3,1m en was voorzien van een bakstenen tongewelf. In een eerste fase ging het om één grote beerput. In een tweede fase werd een bakstenen muur op een spaarboog (spoor 292) in de beerput ingebracht. De bovenste 40-60cm van de beerputvulling bestond uit bouwpuin, afkomstig van de afbraak (figuur 40 en 41). Onder deze puinlagen bevond zich een pakket van 100-120cm beer (figuur 41). Deze lagen werden volledig bemonsterd en uitgezeefd. Een laatste heruitgraving en demping van de gracht situeert zich in de 19^e eeuw. In deze fase had de gracht nog een breedte van 2,7-3,5m. Tijdens deze fase bevond zich een brugconstructie

Figuur 38 zicht op gebouw

(sporen 208 en 209) op de oost-west gerichte tak van de gracht (figuur 27 en 42). Deze brug was gefundeerd in de losse opvulling van de oudere grachtfasen. Hiervoor was een bijzonder stevige onderbouw voorzien van massieve houten palen en balken (figuur 43). Daarop rustten zware, rechthoekige blokken Doornikse kalksteen. De bovenbouw en het tongewelf van de brug was opgetrokken in baksteen (21-22x9,5-10x5cm; 22,5-23x10,5-11x5,5cm). Aan de westelijke zijde van de brug bevond zich een trap eveneens gefundeerd op zware houten palen

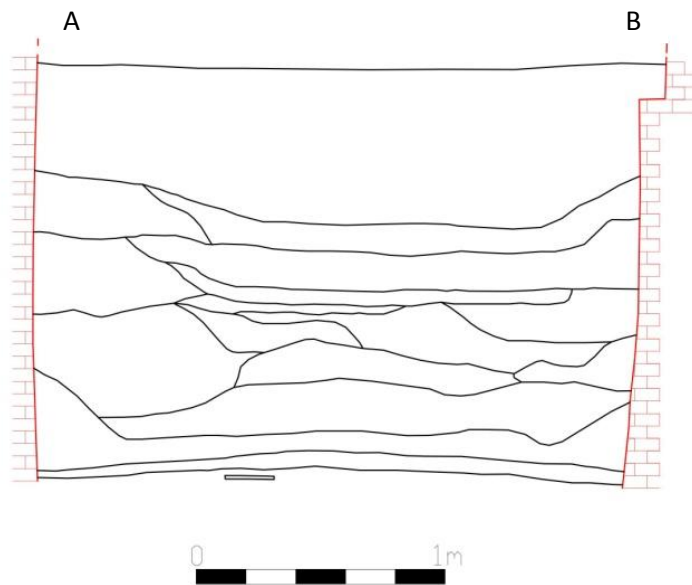

Figuur 39 verzakkingen aan het bijgebouw

en balken. De onderbouw was in baksteen, de treden waren rechthoekige blokken Doornikse kalksteen.

Figuur 40 zicht op de beerput

Figuur 41 profiel AB

In deze fase is de beerput ter hoogte van de voormalige noordelijke tak van de gracht opgegeven. Op deze plaats verschijnt nu een kleine kademuur met een (slecht bewaarde) trap (sporen 223 en 225) die afdaalt naar de gracht toe (figuur 27 en 44). Langs de gracht was plaatselijk nog een deel van de beschoeiing bewaard. Deze bestond uit ingeheid paaltjes die met elkaar verbonden waren door middel van dwarsbalken. De demping van deze fase situeert zich in de 19^e eeuw. Dit stemt overeen met de historische bronnen. Op een mutatieschets uit het midden van de vorige eeuw is te zien hoe enkel nog het oostelijke en zuidelijke deel van de site met walgracht bewaard zijn¹³.

¹³ Degryse & Klinkenborg 2007.

Figuur 42 zicht op de brugconstructie

Figuur 43 fundering van de brugconstructie

Figuur 44 zicht op de kademuur

Conclusie

Begin maart 2008 startte het archeologisch onderzoek in de noordwestelijke zone van De Ham te Oudenaarde. Hierbij kwamen onmiddellijk heel wat muurresten tevoorschijn waarvan er een deel toe te wijzen waren aan het klooster van de Apostolinnen. Merkwaardig genoeg bleek het geheel grondig ontmanteld. Veel muren en vloeren waren moedwillig uitgebroken en later opgevuld met massa's bouwpuin, wat zorgde voor een moeilijke interpretatie en datering van de nog resterende structuren. Vrij vlug kon de L-vormige gebouwplattegrond van het klooster herkend worden, zoals afgebeeld is op de maquette van Nézot. Vrij onverwacht kwam langs de westelijke zijde van het klooster een massieve bakstenen muur aan het licht, een onderdeel van de stadsomwallingen van Oudenaarde. Zoals te zien is op de maquette van Nézot valt deze muur hoogstwaarschijnlijk te identificeren als de stadsmuur met ten westen ervan de stadsgracht. De in westelijke richting afhellende lagen interpreteerden we als de vullingspakketten van de stadsgracht. Opmerkelijk was de vondst van een vijftal skeletten in de 16e eeuwse vullingslagen van de stadsgracht. Hadden deze skeletten iets te maken met de zware godsdiensttwisten waarin Oudenaarde verkeerde in de 2^e helft van de 16^e eeuw? De precieze interpretatie ervan is vooralsnog onduidelijk, het gaat echter niet om standaard inhumaties. De aanleg van de stadsmuur en voornamelijk de stadsgracht bracht een enorm grondverzet teweeg. Hierbij gebruikte men de vrijgekomen grond uit de gracht om de zone ten oosten aanzienlijk op te hogen. Dit resulteerde in een oostwaarts afhellend terrein aan de oostelijke zijde van de stadsmuur. De oprichting van de stadsmuur en bijhorende stadsgracht bleek bepalend voor de verdere inrichting van deze zone. Waarschijnlijk startte men kort daarna met de aanleg van het grote gebouw in het noordelijk deel van het terrein. Dit was te identificeren met het 'Peteghemhuus'. Dit gebouw werd volgens de historische bronnen op het einde van de 15^e eeuw opgericht wat overeenkomt met onze vaststellingen op het terrein. De historische bronnen vermelden het als een refuge van de abdij van Petegem. Het was een plaats waar men "in tijden van oorlog" een toevluchtsoord vond binnen de stadsmuren. Mogelijk behoorde ook het kleine gebouwtje ten zuiden van het 'Peteghemhuus' tot diezelfde periode. Wegens een compleet gebrek aan stratigrafische informatie konden we dit echter niet met zekerheid vaststellen. Ten westen van de stadsmuur (spoor 80) waren deze twee gebouwen alleszins de oudste. Het kleinere gebouwtje moest vrij vlug plaats maken voor de uitbreiding van het grote, noordelijk gelegen gebouw. In verschillende fases (16e-18e eeuw) breidde men het 'Peteghemhuus' uit tot wat uiteindelijk zou uitmonden in het L-vormige gebouwenbestand van het Apostolinnenklooster, zoals te zien is op de 18e eeuwse maquette van Nézot. In het begin van de 19e eeuw volgde de afbraak van de kloostergebouwen.

In een tweede fase gebeurde het onderzoek van de centrale zone van het terrein waarbij een deel van het Walleken werd aangesneden. Meteen kwam een deel van de walgracht tevoorschijn. Op basis van de kadasterplannen konden we dit deel identificeren als de noordwestelijke hoek van de site met een noordelijke vertakking van de gracht. Deze tak stond mogelijk in verbinding met de nabijgelegen Schelde. Net zoals de historische bronnen konden ook de archeologische bevindingen geen uitsluitsel geven omtrent de exacte oprichting van dit domein¹⁴. Reeds in de 14^e eeuw bevond er zich een brede walgracht die een vierkant terrein omsloot. Hoe de bebouwing op het wooneiland er in die periode uitzag, is echter onduidelijk. Vóór de 2^e helft van de 15^e eeuw volgde de oprichting van een bakstenen gebouw in de noordwestelijke hoek van de site. Kort erna kwam er waarschijnlijk een

¹⁴ Een grotere sleuf en bemaling van het terrein had waarschijnlijk meer resultaten omtrent de oprichting en de vroegste fases van deze site kunnen opleveren.

volledige herinrichting van het domein waarbij men een deel van de bestaande bebouwing ontmantelde en in de gracht dumpte. Het opgehoogd wooneiland werd verlaagd door de vrijgekomen grond in de gracht te werpen. Hierdoor ontstond een lager gelegen maar groter wooneiland en een kleinere gracht. Het bestaande bakstenen gebouw breidde men uit in oostelijke richting. Gedurende de 16^e tot de 18^e eeuw waren er continue heruitgravingen en/of verkleiningen van de gracht die stelselmatig met puin en afval werd gevuld. De laatste fase van de gracht dateert uit de 19^e eeuw, waarbij men het noordelijke gedeelte van de gracht voorzag van een brugconstructie die toegang gaf tot het wooneiland. Op dit moment is de gracht gemiddeld slechts 3m breed meer. Dit lijkt er op te wijzen dat deze gracht haar defensieve karakter ondertussen verloren heeft. Op een mutatieschets uit het midden van de vorige eeuw is te zien hoe enkel nog het oostelijke en zuidelijke deel van de site met walgracht bewaard zijn.

De huidige asfaltparking op De Ham was zowel tijdens het proefsleuvenonderzoek als tijdens het vlakdekkend onderzoek niet toegankelijk. Gezien de vaststellingen tijdens het onderzoek in zone I is een archeologische begeleiding bij eventuele, toekomstige bodemingrepen onder de parking zeker aan te raden. Vanwege de buitengewone omstandigheden (alluviale context) is een degelijke bemaling van het terrein hierbij onontbeerlijk. Het verder opvolgen van bodemverstorende werken onder de parking aan De Ham kan in de toekomst de identificatie van de stadsmuur/stadsgracht al dan niet bevestigen en mogelijk een ander licht werpen op de aanwezigheid van de menselijke resten in deze context.

Bibliografie

Bats M. & Crombé P., 2007. Karterend booronderzoek te Oudenaarde-De Ham (Smallendam), onuitgegeven rapport.

De Grootte K., 2008. Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksaardewerk in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), Relicta Monografieën I, Brussel.

De Grootte K. & Lemay N., 1996. Sporen van de laat-middeleeuwse stadsuitbreiding op de markt en in de Hoogstraat te Oudenaarde, ongepubliceerd rapport.

De Gryse J. & Klinkenborg S., 2007. Proefsleuvenonderzoek Oudenaarde – De Ham, onuitgegeven rapport.

Klinkenborg S. & Pede R., 2009. Archeologisch onderzoek te Oudenaarde-De Ham: het Apostolinnenklooster en het Walleken (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, 32, pp. 138-140.